

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

HAMLET İSAXANLI - YENİLİKÇİ ŞAİR

2016-cı ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən iki cilddə "Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabı dərc olunub. Kitabda "Portret oçerklər" sırasında Xəzər Universitetinin təsisçisi, Direktorlar və Qəyyumlar Şurasının sədri professor Hamlet İsaxanlının yaradıcılığı haqqında "Hamlet İsaxanlı – yenilikçi şair" adlı məqalə yer almışdır (səh.634-642). Məqalənin müəllifi filologiya üzrə elmlər doktoru professor Bədirxan Əhmədli-dir. Məqaləni oxucularımıza təqdim edirik.

Hamlet İsaxanlı 1948-ci il martın 1-də Gürcüstanın Qarayazı rayonunun Kosalı kəndində anadan olub. Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU-nun) mexanika-riyaziyyat fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib. 1973-cü ildə M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti mexanika-riyaziyyat fakültəsinin aspiranturasını bitirərək "Operator dəstələrin spektral nəzəriyyəsinin bəzi məsələləri" mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alıb. Moskva Dövlət Universiteti, SSRİ Elmlər Akademiyasının Riyaziyyat İnstitutunda, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunda, Azərbaycan Dövlət Universitetində çalışıb (1973-1983). Sonra Azərbaycan Dövlət Neft və Kimya İnstitutunda və Leninqrad Maliyyə və İqtisad İnstitutunda (Bakı filialında) uyğun olaraq professor və kafedra müdiri kimi fəaliyyət göstərmiş. SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya, Kanada və Almaniya kimi ölkələrin nüfuzlu elmi jurnal və məcmuələrində elmi-tədqiqat əsərləri dərc olunub. 1983-cü ildə Moskvada Sovet Elmlər Akademiyası Riyaziyyat İnstitutunda "Çoxparametrlilik spektral nəzəriyyənin bəzi məsələləri" mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri doktoru alimlik dərəcəsi alıb, bir qədər sonra isə Sovet Ali Attestasiya Komitəsi tərəfindən professor adına layiq görülüb. Azərbaycanın ilk özəl

universitetinin qurucu rektoru olaraq tanınır. 1991-ci ildə yaratdığı Xəzər Universiteti bu gün də Azərbaycan təhsil sisteminin önündə gedən təhsil məkanıdır. 2012-ci ildə Hamlet İsaxanlı digər dörd görkəmli elm və sənət adamı (Halil İnalçık-Türkiyə, Lütfizadə-ABŞ, Mahmud Gazi Yaşargil- ABŞ, Arif Məlikov-Azərbaycan) ilə birlikdə Avrasiya Akademiyasını təsis edib. Bu Akademiya riyaziyyat və təbiət elmləri, həyat haqqında elmlər, mühəndislik və texnologiya, sosial və humanitar elmlər, musiqi, ədəbiyyat və incəsənət sahələrini əhatə etməklə, öz qarşısına görkəmli insanları obyektiv surətdə şərfəfləndirmək məqsədi qoymuşdur. Hamlet İsaxanlı elm və təhsil təşkilatçısı kimi tanınmaqla yanaşı, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənətin inkişafı, siyasi mədəniyyətin və media mədəniyyətinin, idmanın inkişafı kimi sahələrə də öz dəyərli töhfələrini vermiş və verməkdədir.

Hamlet İsaxanlı imzası ilə elm, təhsil, humanitar və sosial elmlər üzrə məqalə və kitablar, şeir kitabları, bədii-publisistik əsərlər nəşr etdirir. Hamlet İsaxanlı Azərbaycanda və onun hüdudlarından kənarında təkcə alim və elm-təhsil təşkilatçısı kimi deyil, şair kimi də çox tanınır. Uşaq və gənclik illərindən şeir yazmış, lakin onları uzun müddət çap etdirməmişdir. Poetik əsərlərini 2000-ci ildən dərc etdirməyə başlamışdır. "Təzadlar" (2001), "Bu da bir həyatdır" (2004), "Döndülük" (2007), "Ziyarət" (2009) və s. kitabları

işıq üzünü görmüşdür. Onun şeirləri rus, ingilis, çin, gürcü, eston, türk və digər dillərə tərcümə edilmişdir.

Ədəbi prosesə müstəqillik dövründə daxil olan H.İsaxanlının poetik yaradıcılığı hiss ilə fikrin, ağıl ilə bədii təxəyyülün qovuşduğundan yaranmışdır. Olsun ki, bu müəllifin elm adamı, riyaziyyatçı olmasından irəli gəlmişdir. Lakin onun gənclik illərindən şeirlər yazdığını nəzərə almış olsaq, onda bu iki amilin şairin təbiətindən doğduğunu aydın görmək olar. Onun poeziyası ilk baxışdan sadəliyi ilə fərqlənir; belə ki, həm forma, həm də məzmun baxımından ənənəvilik bu yaradıcılıqda əsas yer tutur. Şeirlərində heca, hecalı sərbəst, ritmik sərbəst, eləcə də digər vəznlər qovuşuq və qarışıq şəkildə istifadə olunur. Ancaq ənənəvi formada yeni bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, poetik fikrin yeni formada istifadə zənginliyi şairin orijinal bir yaradıcılıq yolu keçdiyini şərtləndirmişdir.

H.İsaxanlının şeirlərində ideya qaranlıq bir kölgə altında, yaxud qatı duman içində gizlədilmir, açıq tendensiya ilə deyildiyindən şairin məqsədi də oxucuya tez çatır. Məzmun etibarilə də bu şeirlərdə yeni poetik fikir formalaşdırılır; burada sevincdən, qəmdən yaranan şeirlərlə yanaşı, sadəcə hər hansı əhvali-ruhiyyəni əks etdirən ovqat düşüncəsi də aparıcı olur. Az sözlərlə mənalı fikir ifadə etmək Hamlet İsaxanlı poeziyasının səciyyəvi cəhətlərindəndir.

Həyat və ömür haqqında böyük həcmli şeirlər çoxdur; H.İsaxanlı isə cəmi üç misrada həyatın fəlsəfəsini çatdırır:

*Ömür var, mənası - ye, iç, yat,
Nə dərin həyəcan, nə fəryad.
Sevdasız bir həyat - nə həyat?!*

Bu poetik nəticədən sonra isə şair dostlara üz tutaraq "əl-ələ tutmaq", "sözdən əmələ keçmək", "arzu-ları məhv olmağa" qoymamaq və "kөнüllərin coşub nəğmə deməsi"ni istəyir. Ancaq bütün bunlar patetik səslənmiş, şairin dünyaya baxışının yeni bədii formulu təsiri bağışlayır. Bu şeirlərin hər birinin əsasında fikir durur, məhz bu fikir şairinin strukturunu təşkil edir; lakin bu surroqat şəkildə deyil, obrazlı şəkildə ifadə olunur. Şairin əksər şeirlərində elmi mühakimə, fəlsəfi çalarlarla bədii təxəyyül qoşa qanad kimi çıxış edir. Onun şeirlərində fikrin, məntiqi mühakimənin olması yeni poetik mətnlərin yaranmasına nədən olur. Bu mətnlər yeni olduğu kimi, safdır, bulaq suyu kimi təmizdir, lüzumsuz təfərrüatdan, gərəksiz ricətlərdən uzaqdır. Bu mənada şairin şeirləri müəyyən ölçü hissəyə malikdir; heç zaman əndazəni aşmır, fikri uzatmır, pariltıdan, dəbdəbədən qaçır. Bu da oxucunun məhəbbətini, rəğbətini qazanmaq üçün bəs edir:

*Əyildim otlara diz üstə çökdüm,
Güllərin ətrini içimə çəkdim.
Günəş də telini çəmənə sərdi*

*Daha nə möcüzə istəyəcəkdim.
Yeridim meşələr, dağlar arası
Meh əsdi, yarpaqlar səs-səsə verdi.
Bəlkə məlhəm tapa könül yarası
Üşümüş qəlbimdə bir od közərdi.*

Bir şair kimi Hamlet İsaxanlı poeziyasının səciyyəvi cəhətləri çoxdur; ancaq onlardan ən başlıcası şairin şeirlərinin səmimiyyətidir. Şairin son on beş ilin ədəbi prosesində özünü təsdiq etməsi və şeirlərinin bu qədər geniş əks-səda doğurmasını şərtləndirən amillər məhz bununla bağlıdır. H.İsaxanlının bədii axtarışları yeni, orijinal poetik tapıntılarla yaradıcılıq kredoğunu müəyyən etmişdir. Hər bir şair üçün bu əsas şərtlərdən biridir. H.İsaxanlı da müxtəlif formalı, janrlı şeirlərdə bədii axtarışlara, poetik fikrin orijinallığına xüsusi fikir verir. Ən kiçik şeirində belə şair həyat, dünya ilə bağlı duyğularını, poetik fikirlərini orijinallıqla ifadə etməyə çalışır. Poeziyada deyilməmiş fikir yoxdur, ancaq onu yeni formada, orijinal ifadə tərzini və metaforlarla təsvir etmək dünyanın yenidən dərk olunmasına şərait yaradır. Fəlsəfə elmləri doktoru Camal Mustafayev yazır: "Hamlet İsaxanlı bizim poeziya ənənələrimizə yeni yolla yanaşır. Bu yenilik özünü Hamlet İsaxanlı yaradıcılığında söz və canlı mənanın dialektik vəhdətində göstərir. Həqiqət budur ki, yaradıcı məna daşımada heç bir poetik söz uzun müddət yaşamaq haqqı qazana bilmir. Hamlet İsaxanlı poeziyası, sadəcə, bədii zövqü oxşamaqla məhdudlaşmır. Onda estetiklik canlı fikirlə vəhdətdə poetik əksini tapır. Hamlet İsaxanlının şeirlərini oxucular özlərinin mənəvi-estetik maraqlarına, zövqlərinə uyğun kəşf edəcəklər".

Hamlet İsaxanlının yaradıcılıq sirri də məhz bundadır; onun yaradıcılığında məhəbbətdən başlamış dünya hadisələrinə qədər mövzular, yeni semantikada, üslubda təqdim olunur. Mövzusunun asılı olmayaraq bütün şeirlərində dünyanın, həyatın dərkini başlıca yer tutur. Həyatın filosofcasına dərkini H.İsaxanlı poeziyasının səciyyəvi xüsusiyyətidir; burada həyat da var, həyatın təzadları və ziddiyyətləri də var, bir də bunlardan çıxan məna var. "Son xatirələr", "Məndən sonra", "Sənsizlik", "Dəniz sahilində görüş", "Ya sən, ya heç", "Nə olardı" və s. şeirlərində həyata, dünyaya yeni baxış bucağından baxır. Bu cəhətdən "Son xatirələr" şeiri maraqlı doğurur. Xatirə, ölümdən sonrakı həyat həmişə maraqlı doğurur, H.İsaxanlının şeirində isə bu həyatın fəlsəfi dərkini özünəməxsus şəkildə verir. Həyat şeirdə yeni biçimdə və yeni metafora ilə anladılır:

*Getdiyim yol qırılacaq
Bir gün tamam bitəcək.
İçimdəki payız rəngli xatirələr
Yarpaq-yarpaq budağından üzüləcək,
Töküləcək, itəcək
Elə o gün ömrüm sona yetəcək*

*Səsim bəzi qulaqlarda qalacaq
Kimlərsə şeirimdən ilham alacaq
Sözümü kimlərsə yada salacaq –
Adamın allahı var
Yada salmaqdan bezmir insanlar.*

Həyat mürəkkəbdir, mürəkkəb olduğu qədər də ziddiyyətlidir; lakin bu həyatdan bizdən sonra qalacaq xatirənin özünün ömrü necə olacaq? O nə zaman bitəcək? Sonuncu bənddə şairin ömürlə bağlı fəlsəfi qənaətləri ümumiləşdirilir, tam yeni intonasiyada təqdim edilir:

*Olacaq, çox işlər olacaq...
Dünya yeni insanlarla dolacaq
Mənə bağlı xatirələr
Seyrələcək, saralacaq, solacaq,
Yarpaq-yarpaq budaqlardan üzüləcək,
Töküləcək, itəcək-
Xatirə də bir həyatdır, bir ömürdür
Bir gün o da bitəcək.*

Hamlet İsaxanlının poeziyasını səciyyələndirən başqa bir xüsusiyyət onun şeirlərinin yeni düşüncə tərzini və formalardan istifadə etməsindədir. O, hecda yazdığı kimi, sərbəst və ya ritmik sərbəstdə də yazır. Şairin heç bir əsnə cığırına sığışmayan, azad ifadə formasıyla seçilən poeziya nümunələri də var ki, burada heca ilə sərbəstin qovuşduğu aydın hiss olunur. Bu cür şeirlərində şair yeni formalar yaratmış olur. Sərbəst şeirin özündə belə daxili bölgülərdə qafiyələrlə şeirin intonasiyasını təmin edir. "Qaramtıl işıq", "Dəniz sahilində görüş", "Hər sevən yetməz ki kama", "Bu nə sevgi, nə fəlsəfə", "Ya sən, ya heç" və s. şeirlərinin hər birinin özünəməxsus daxili bölgüsü və bu bölgüdən yaranan orijinal ritmi var:

*Saçımda meh gəzir, ayağımda şəh
Xəyalım sevdalı, əməlim saleh
İçdiyim su zəm-zəm,
Şair ruhum dəm...
Duyan varmı görən?
Varsa-xeyli kəm...
Düşünürəm hərdən: meydanda təkəm
Mənə soyuqdur
Ölmüşəm, ortadan götürən yoxdur*

H.İsaxanlının şeirləri müxtəlif mövzudur; burada məhəbbət, dünya, həyat, insan mövzusu şairin poetik yaradıcılığının əsasını təşkil edir. "Səni sevdim çox sadəcə" şeirində real dünyəvi sevginin sadə gözəlliyi, "Səs" şeirində isə gözəlliyi könüllərin vəhdətini yaradan ecazkar qüvvə

kimi anladır. "Ölümə nə var ki" şeirinin leyt-motivini dünya, yaşamaq uğrunda mübarizə zərurəti

təşkil edir və yaşamağın ölməyə gedən yol olduğu vurğulanır. "İstanbul, Boğaziçi" şeiri isə duyğusal bir şeirdir; burada insanın təsəvvüründə ani olan, amma unudulmaz etüdlər canlandırılır və dünyanın bütün ayrılıqlarını xatırladılır.

"Səni sevdim çox sadəcə" şeirində vətən məhəbbəti əks etdirilir. Təsədüfi deyil ki, şair Zəlimxan Yaqub bu şeiri Səməd Vurğunun "E1 bilir ki, sən mənim sən" sözləri kimi sadə və gözəl olduğuna diqqət çəkir. Şairin «Şər və xeyir», «Ömrün harasında yığıq?», «İşiq və qaranlıq», «Ot kökü üstə bitər» kimi şeirləri oxucuya yüksək mənəviyyət aşılayır. "Dənizdə bir quş" şeirində mənəvi dünyasındakı təlatümlərin mahiyyətini axıracan dərk etmək, duymaq üçün dənizdə ağlayan quşu Vətəndə, ya qürbətdə, uzaqda, ya yaxında olmağından asılı olmayaraq, arzularını göyərdə bilməyən insan kimi təsəvvür edir.

H.İsaxanlı formasından asılı olmayaraq bütün şeirlərində bir filosof kimi çıxış edir; dünya, cəmiyyət, təbiət haqqında poetik fikirlər onun şeirlərinə səpələnmiş haldadır. Hər bir şeirin sonunda sanki fəlsəfi ümumiləşdirmələr aparılır. Onun heç kimə bənzəməyən formalarda yazdığı rübailər, bayatılar, yarpaqlar, məcazlarında fəlsəfi mahiyyət həm də formanın mahiyyətindən gəlir. Şair burada heç kimi təkrarlamamış, poeziyanın estetik mahiyyətini ruhuna hopdurmuşdur. Rübai və bayatı forması əsnədən gəlmədir, ancaq bu əsnəvi formada şair poeziyamıza tamamilə yeni ifadə tərzini gətirmişdir. Şairin dördlükləri fəlsəfi təzadlarla zənginliyi ilə seçilir.

Şairin dördlüklərində hadisə və predmetlərin özünəməxsus əlaqə formaları poetik cəhətdən təhlil edilir və fəlsəfi nəticələrə varılır. Rübailərdə həyat və dünya hadisələri yeni rakursda təsvir edilir:

*Başlanğıc olubsa, söylə, o nədir?
Öncə kainatdır, ya düşüncədir?
Məhdud aqlımızla əbədiyyəti
Dərk edə bilmirik, iş çox incədir.*

Yaxud:

*Dərin bir ahənglə dövr edir aləm
Mən bu dərinlikdən hali deyiləm
Yığın-yığın kitab gözləyir mənə
Ömür yetməyəcək, budur dərd-ələm*

Bu cür rübailər çağdaş poeziyanı yalnız forma cəhətdən deyil, həm də məzmun etibarilə zənginləşdirir. Şair hadisələrə yalnız bir müstəvidən baxmır, damla ilə dəryanın vəhdətindən çıxış edir, gecəgündüz, yaxşı-pis, dərinlik-səth kimi təzadlar şairin həyat haqqında düşüncələrini poetik təfəkkürdən keçirir. Şairin rübailərində analitik təfəkkür həyatı, dünyanı an, məqam kontekstində deyil, bir dəfə yaşanmış ömrün poetik qənaətləri kimi ortaya çıxır.

H.İsaxanlının istər rübailərində, istərsə də bəyatlarında insan, dünya, həyat xeyir-şər müstəvisində təhlil edilir. Ənənəvi bəyati formasında şair yeni dünya insanını düşündürən problemləri son dərəcə lakonik şəkildə təsvir edir. Şair ətrafımızda, dünyamızda yer tutan şərin əleyhinədir, onu yaxına buraxmağı bildirir:

*Ətrafi tutarsa şər
Ürəyi boğar kədər
Yanıb-yaxılar ürək
Yana bildiyi qədər.*

H.İsaxanlının özünəməxsus bu formalardan yarpaqlar forma-məzmun vəhdəti baxımından çağdaş poeziyamızı zənginləşdirir. Xüsusi qafiyə və heca məhdudiyyəti olmayan yeddilik, onbirlik və onbeşliklərdən ibarət yarpaqlarda təzadlar və kontrastlar poetik fikrin çatdırılmasında yeni forma kimi diqqəti cəlb edir. Bu formanın şairə həm hecalarda, həm də qafiyələnmədə verdiyi sərbəstlik şairin dünyaduyumunu poetik şəkildə əks etdirməyə imkan verir:

*Ağaclar boy atıb çiyin-çiyinə
Göydə quşlar, yerdə sular oynayır
Duyğular coşduqca qabarıb sinə
Sinədən nə varsa, de gəlsin, şair!*

Ümumiyyətlə, H.İsaxanlının poetik yaradıcılığında forma məhdudiyyəti yoxdur; o, eyni dərəcədə xalq şeiri üslubunda, qəzəl janrında da yazır və özünü ifadə edə bilir. Aşıqsayağı, xalq mahnısı üslubunda şeirlərinin olması da bunu deməyə əsas verir. "Qədər bumu?" qəzəli bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. Əslində qəzəllərin adı şeirin birinci misrası ilə adlanmalıdır. Lakin şair ona xüsusi ad vermişdir. Buna baxmayaraq qəzəl forma-məzmun vəhdəti baxımından yeni dövrdə janrın imkanlarını ortaya qoymuşdur:

*Səni itirmək qoxusu məni məhv edir, gözəlim
"Candan şirin nə var?!" deyən, vallah, səhv edir,
gözəlim.*

*Can şirindir o halda ki, candan şirin cananı var
Könül o cananı istər, can da o cana can atar...*

Hamlet İsaxanlı yaradıcılığında poema janrı da müəyyən yer tutur; çağdaş poeziyada bu janr əvvəlki dövrlərə nisbətən bir qədər geri çəkilsə də, yeni formaları yaranmaqdadır. Bu mənada şairin "Ziyarət" poeması xüsusi yer tutur. Ayrı-ayrı şeirlərdən ("Şükür gəldik kəndimizə", "Dilimiz gödək olmasın", "O gözəllik qocalmışdı", "Yaşadığım mənə yetər", "Könül səsi" və s.) ibarət olan poemada şair doğulduğu yerin, həyatı, olub-keçmiş, lakin əbədi iz salan hadisələrin etnoqrafik təsvirini verir. Tənqidçi V.Yusiflinin yazdığı kimi: "H.İsaxanlı həm lirik, həm də epik lövhə-

lərlə kəndin artıq yaşa dolmuş, gəncliyi illərin o tayında qalmış həmkəndliləriylə söhbətə başlayır- bu söhbətin məğzi, mahiyyəti həyat, ölüm, yaddan çıxmayan insanlar haqqındadır. Lirik qəhrəmanın özü də yaşa dolub. Amma kəndlə, təbiətlə bağlı hisslər, duyğular, müqəddəs sandığı od-ocaq, dağlar, çöllər, çəmənələr, ana nəfəsi, ata öyüdü, halal çörək, bulaq, dərə... bax, bunların qocalmaq qorxusu yoxdur".

Poema xatirə-retrospeksiya formasında qələmə alınmışdır. Uzun müddətdir ki, ananı ziyarət etməyən oğul nəhayət "doğulduğu", "boy atdığı" kəndə getmişdir. Yaddaş poemanın leytmotivinə çevrilir. Ana obrazı əsərdə simvollaşır, yalnız konkret bir kəsi dünyaya gətirən qadını deyil, həm də həmin adamın dünyaya gəldiyi ocağı, yurdu, eli-obanı təmsil edir və vətən məfhumu ilə eyniləşir. Uzun müddətdir oğlu ilə görüşməyən Ana bu görüşü qismət hesab edir. Bununla şair insanın öz kökündən ayrılmadığını, daim onunla nəfəs aldığını, yaddaşında kök saldığını göstərmək istəmişdir. O, haraya getsə, harada yaşasa da, yaddaş da onunla bərabər yaşayır və nəhayət onu yenedən geri qaytarır. Şair konkret hadisələri təsvir etməklə yanaşı, lirik kənaraxımalarda insan - dünya - zaman probleminə də nəzər salır. Poemanın "Çaylar axmamış tərsinə" hissəsində doğma yurduna qayıdan qəhrəmanın dili ilə xatirələri belə təsvir edir:

*Gördüm ki, doğma evdəyəm...
Ev o evdir, bağ da o bağ
Həm böyüyəm, həm də uşaq...
yaşıllaşmış yaza sarı
Yumşaq söyüd budaqları.
Canıma soyuq dolubdu
Qışla yazın arasında
Əllərim çat-çat olubdu.
Nənəm hər zamankı kimi
Yağa tutub əllərimi...*

H.İsaxanlının "Ziyarət" poemasında yurda bağlılıq, yurda qovuşmaq və yurdu qorumaq poetik şəkildə təlqin edilir. Açıq tendensiya ilə deyilməsə də yurda sədaqət, doğma torpağa bağlılıq poemanın əsas leytmotivini təşkil edir.

Ümumiyyətlə, Hamlet İsaxanlı həm şeirlərində, həm də poemasında özünün daxili aləmini təsvir edir, bu aləmdən gələn sualları da oxucuya ünvanlayır. Oxucu da bu suallara cavab tapmağa çalışır. Onun poeziyasında obrazlılıq və obrazlar mahiyyət etibarilə yenidir, poetik fikirlərində daxili hərəkət daha güclüdür. Hamlet İsaxanlının poeziyası həm də şəxsi ləyaqətinin, mənəviyyatının və istedadının anatomiyasıdır; necə varsa, eləcə də görünür.

Bədirxan Əhmədli
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor